

УДК [94:355.3](477)"19"

І. А. Логвиненко,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1505-4418>

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРМІЇ В УНР (БЕРЕЗЕНЬ 1917 – КВІТЕНЬ 1918 РР.)

Досліджено основні етапи та напрями національного військового будівництва доби Української Центральної Ради. Зазначено, що Лютнева революція 1917 року стала своєрідним каталізатором, який прискорив демократичні процеси в російській армії, дав поштовх стихійній українізації військових частин. З'ясовано позитивні та негативні наслідки демократизації та українізації армії, та ставлення керівництва УЦР до цих процесів і до створення національної армії. Охарактеризовано другий етап військового будівництва в Українській Народній Республіці. Проаналізовано досвід формування національного війська в УНР. Зроблено висновок, що гарантом політичної, економічної, культурної незалежності держави має бути боєздатна, добре організована, належним чином озброєна армія, яка спирається на підтримку народу та захищає незалежність і територіальну цілісність України.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, Українська Народна Республіка, Український генеральний військовий комітет, українізація, армія, народна міліція, військове управління.

Постановка проблеми. Революція Гідності (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) показала прагнення українського народу стати повноцінним членом сім'ї європейських народів, повністю позбутися залишків пострадянського минулого та збудувати дійсно демократичну, правову державу. З цією метою президентом та урядом країни був розроблений комплекс реформ, які торкаються всіх сфер життєдіяльності держави й суспільства. Проте провести ці реформи на практиці виявляється доволі складно.

Існує чимало негативних факторів, які впливають на їх успішну реалізацію цих реформ. До того ж в умовах військової агресії з боку Росії українці мають захищати незалежність і територіальну цілісність своєї держави, що неможливо робити без добре підготовленої, сучасної армії. Отже, створення боєздатної армії є першочерговим завданням, яке стоїть перед керівництвом країни. Це завдання вбагається надзвичайно складним, оскільки за режиму В. Януковича Збройні сили України фактично було зруйновано, вони майже втратили свою боєздатність.

Сьогодні Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України докладають чимало зусиль для створення сучасної армії, здатної ефективно протидіяти агресору та захищати державу від посягань на її незалежність і територіальну цілісність. По суті розпочалося реформування Збройних сил України, яке вже має відчутні позитивні результати. На наш погляд, успішному й ефективному проведенню військової реформи може допомогти як позитивний, так і негативний досвід військового в держав період Української революції 1917–1921 рр. Особливий інтерес викликає ставлення українських лідерів та політика Центральної Ради щодо формування національної армії. Проблеми військового будівництва так званої першої УНР та сучасної України доволі схожі, тому необхідно враховувати досвід минулого щоб уникнути помилок у майбутньому.

Стан дослідження. Різні аспекти військово-політичної діяльності Української Центральної Ради розглядалися у працях О. Мироненка, В. Солдатенка, Р. Пирога, О. Реєнта, О. Рубльова, С. Кульчицького, П. Ткачука, В. Мицика, Л. Решодька, В. Слюсаренка, В. Голубка, В. Лободаєва, Г. Савченка та ін. Проте зазначена тема потребує подальшого комплексного вивчення. У зв'язку з цим **метою** цієї статті є визначити основні напрями діяльності Центральної Ради у сфері військового будівництва, проаналізувати проблеми, які постали перед її керівниками у справі формування національної армії.

Виклад основного матеріалу. У 1917 році через територію України проходили Південно-Західний та частина Румунського

фронтів, на півдні базувався Чорноморський флот. Загальна кількість військових, які знаходилися на цих фронтах становила 3 млн. 839,3 тис. осіб. Майже третину особового складу Південно-Західного фронту складали українці, Румунського – близько 25 % та 65 % служили на Чорноморському флоті [1, с. 241–242; 2, с. 269].

Після Лютневої революції націонал-патріотичні сили 7 березня 1917 року утворили в Україні Центральну Раду. У березні-червні Раду та її політичну програму активно підтримують українські військові, які виявляли готовність підпорядкуватися новоствореному органу.

Революція стала поштовхом для утворення різноманітних національних військових комітетів та організацій. У березні 1917 року за ініціативи «Братства самостійників» було сформовано комітет з організації національної армії, а також Український військовий клуб ім. П. Полуботка. Українські військові виявляли велике бажання об'єднуватися в окремі частини, почалася стихійна українізація армії. Зростання кількості українізованих частин поставило на порядок денний питання щодо створення єдиного центру, який би очолив і координував цей процес. Із пропозицією скликати I Всеукраїнський військовий з'їзд, який мав створити такий центр, виступив Український військовий клуб ім. П. Полуботка.

5–8 травня 1917 року відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд, який представляв майже 1 млн українських вояків. З'їзд заявив, що вважає Центральну Раду єдиним органом влади в Україні та підтримує її програмну вимогу автономії краю. Після гострої дискусії було ухвалено рішення щодо створення національних військових частин задля припинення дезертирства та покращення дисципліни в армії. Було обрано Український генеральний військовий комітет (далі – УГВК) у складі 18 осіб, який за погодженням із Російським генеральним штабом мав проводити українізацію військових частин. Головою УГВК став С. Петлюра. Головний військовий комітет у повному складі був кооптований до Української Центральної Ради [3, с. 345].

Слід звернути увагу на підсумкову резолюцію, де зазначалося, що після закінчення війни постійна армія буде замінена народною міліцією. Головне завдання якої – охорона «інтересів і прав народу, а не пануючих класів, до якої б нації ці класи не належали». Наголошувалося, що армія – це опора української демократії, а не державності [4]. Саме через таке бачення ролі та функцій збройних сил Український генеральний військовий комітет відав здебільшого військово-технічними питаннями, координуючи свої дії з вищим російським командуванням. Сама російська армія переживала скрутні часи. До нестабільності на фронтах, небажання воювати та масового дезертирства солдатів додалася ще проблема командування військовими частинами. На той час, за підрахунками В. Семененка, свої посади залишили 75 комдивів, 35 командирів корпусів і 8 командувачів армій [2, с. 271]. Це були відчутні втрати. Проте, незважаючи на такий

критичний стан речей, Центральна Рада не мала чіткої програми щодо військового будівництва і по суті не займалася питаннями кадрового офіцерства. До того ж усіх вищих офіцерів соціалістична більшість УЦР вважала українофобами й контрреволюціонерами.

Ігноруючи заборону центрального петроградського уряду, 5 червня 1917 року розпочав роботу II Всеукраїнський військовий з'їзд. 2300 делегатів представляли 1732444 українських військових. З'їзд ухвалив звернення до Тимчасового уряду, в якому йшлося про необхідність розпочати повномасштабну українізацію в армії та на флоті, визнати обов'язковими для всіх військових інституцій рішення Українського головного військового комітету в цій справі. Склад УГВК було збільшено до 27 осіб. Структурно він складався з 8 відділів: організаційного, інспекторського, стрійового, мобілізаційного, правничо-консультаційного, агітаційно-просвітницького, спеціальних служб і канцелярії [1, с. 247–248].

Наприкінці червня 1917 року Тимчасовий уряд рішуче виступив проти проведення стихійної українізації, оскільки вона мала суттєві негативні наслідки, які позначилися на боєздатності армії: відмови виконувати накази та нести повсякденну службу, якщо українізацію не підтверджували вищі військові установи; відмови йти на фронт із вимогою повернення в Україну; масове дезертирство, мародерство; протистояння українських військових рад і солдатських комітетів тощо.

У вересні–листопаді 1917 року значно посилилася більшовицька агітація у військах і на флоті, яка призвела до значного поліпшення настроїв солдат. За цих умов петроградський уряд намагався зберегти контроль над військовими частинами, дозволивши українізувати 29 дивізій. Але було вже запізно, і ці рішення залишилися нереалізованим. Політизація армії, зростання недовіри з боку солдатів до офіцерства призводили до посилення деморалізації та розвалу українізованих частин.

Отже, з утворенням УЦР її лідери мали реальну можливість розпочати формування власних збройних сил, якою не скористалися. Соціалістична більшість Ради вважала, що створення власної армії – короткостроковий етап на шляху до організації народної міліції, яка мала б виконувати правоохоронні функції. Ігнорування потреб військових, а інколи й побоювання їх призвели до трагічних наслідків. Центральна Рада фактично не мала військових сил для протидії агресії Радянської Росії.

26 грудня 1917 року на черговому засіданні Генерального секретаріату М. Порш виступив із доповіддю про ситуацію на фронті. Генеральний секретар із військових справ констатував, що армії як такої немає, і наполягав на створенні нової. Були запропоновані основні принципи її формування, які закріплювалися постановою Секретаріату. У ній, зокрема, генеральному секретаріату з військових справ

доручалося «приступити до організації добровольчої армії на платних засадах, як початок міліцейської армії» [5, с. 63]. По суті Центральна Рада перейшла від політики українізації військових частин до формування армії на добровольчих принципах. 3 січня 1918 р. Мала Рада ухвалила законопроект, підготовлений М. Поршем про утворення добровольчого народного війська. У ньому передбачалися лише перші заходи, подальші мали бути закріплені у законі про народну міліцію, підготовка якого покладалася на генеральне секретаріат з військових справ. Передбачалася демобілізація старої армії, оскільки більшості військових частин фактично не існувало. Підготовка військових спеціалістів визначалася як одне з головних завдань. Планувалося відкрити Академію національної армії, а також інструкторську школу, де б щорічно проходили підготовку 1200 старшин. На території УНР мали постати три військові округи – Київська, Харківська та Одеська. Кожна округа мала включати в себе один кадровий корпус інструкторів, який у свою чергу поділявся на дивізії, полки, курені та сотні за територіальним принципом – по волостях, повітах і губерніях. Набір інструкторів мав проводитися із молодих людей від 19 років за договором вільного найму на визначений термін, із забезпеченням харчуванням, оджею, зброєю та щомісячною виплатою 100 крб. Через декілька днів Державний банк Української Народної Республіки надав кредит у 400 млн крб генеральному секретаріату з військових справ. Незважаючи на ухвалення закону про створення української армії, який мав фінансове забезпечення, Центральна Рада не спромоглася сформуванати збройні сили [5, с. 64]. Населення вже не довіряло керівникам УНР і майже не реагувало на їх потуги створити нове українське військо. Через те, що вирішення найважливіших соціально-економічних проблем відкладалося або ж затягувалося, Рада втратила підтримку селян і робітників – головної опори своєї влади. Населення ігнорувало заклики лідерів, постанови уряду та закони УНР. Молоду республіку практично нікому було захищати, крім декількох підрозділів і патріотично налаштованої молоді – студентів і гімназистів.

Ще одна проблема, яка стала серйозною перешкодою у створенні національної армії, – громіздка, неефективна бюрократична машина військового управління. Так, у самому міністерстві військових справ з листопада 1917 року функціонували Генеральний штаб і Головний штаб. Генеральний штаб структурно об'єднував: управління першого отаман-квартирмейстера, до якого входили відділи розвідки, загальний, оперативний, зв'язку, геодезичний; управління другого отаман-квартирмейстера, до якого входили відділи організації військової служби, мобілізаційний, загальний та служби Генерального штабу; управління пересування військ; управління інспектора повітряного флоту; управління гарматного інструктора; управління інспектора технічних частин. Структурними підрозділами Головного штабу були: управління особового складу, пенсійне управління,

управління помічника начальника штабу, окремий демобілізаційний відділ і шкільна управа [1, с. 273–274].

До того ж, великим було управління головного начальника постачання, до складу якого входили управління гарматного постачання, управління інтендантського постачання, управління розташування військ, управління ремонту армії, санітарна управа, головна військова юридична управа, головна геодезична управа та технічний комітет. Більшість управлінь й управ поділялися на відділи. Окремі права у міністерстві мали юридичний та у справах Військової ради, господарський відділи й видавництво військового міністерства. Штат управлінського апарату міністерства був великий. Урядовці отримували високу платню, незважаючи на серйозні труднощі з матеріально-технічним, фінансовим, продовольчим забезпеченням простих військових. У кожному міністерстві створювався демобілізаційний, військовий або мобілізаційний відділи, які ніяк не сприяли вирішенню проблем військових, а навпаки, ще більше ускладнювали ситуацію, діючи безвідповідально та породжуючи безладдя в усіх сферах військового будівництва. Усе це багато в чому пояснює те, що Українська Народна Республіка була неспроможна стримати наступ військ Раднаркому Росії у грудні 1917 – січні 1918 рр.

На початку березня 1918 року Центральна Рада повернулася до Києва. Враховуючи негативний досвід військового будівництва, було проведено реорганізацію Генерального військового штабу. У квітні міністерство військових справ разом із Генеральним штабом підготували новий план формування армії на основі територіального набору. Національна армія мала складатися з 8 корпусів піхоти та 4 корпусів кінноти. Розроблялися також інші заходи, спрямовані на створення регулярної армії, зокрема план призову, що мав розпочатися восени [6, с. 62]. Проте часу на організацію нових збройних сил у Ради вже не було. У ніч з 29 на 30 квітня 1918 року відбувся державний переворот, був встановлений гетьманат і проголошена Українська держава.

Отже, досвід військового будівництва УНР доби Центральної Ради дає підстави зробити **висновок**, що сьогодні гарантом політичної, економічної, культурної незалежності держави має бути боєздатна, добре організована, належним чином озброєна армія, яка спирається на підтримку народу та захищає незалежність і територіальну цілісність України.

Список бібліографічних посилань: 1. Мироненко О. Л. Світоч української державності. Політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради. Київ: Ор-Дана, 1995. 328 с. 2. Семененко В. І., Радченко Л. О. Історія України з прадавніх часів до сьогодення. Харків: Торсінг, 2000. 496 с. 3. Історія державності України: експеримент. підруч./О. М. Бандурка, В. А. Греченко, О. Н. Ярмиш та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки, О. Н. Ярмиша. – Харків: Одиссей, 2004. 608 с. 4. [Постанови першого Українського військового з'їзду 5, 6, 7 і 8 травня (мая) у Києві]. *Вісті з Української Центральної Ради*. 1917. № 7. С. 1–2. 5. Логвиненко І. А.

Политическая деятельность Украинской Центральной Рады. Глобино: Полиграф-сервис, 2000. 96 с. 6. Історія держави і права України: у 2 т. Т. 2/В. Д. Гончаренко, О. Л. Копиленко, Б. Й. Тищик та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Харків: Ін Юре, 2003. 580 с.

Надійшла до редколегії 17.06.2016

Логвиненко И. А. проблемы формирования национальной армии в УНР (март 1917 – апрель 1918 гг.)

Исследованы основные этапы и направления национального военного строительства периода Украинской Центральной Рады. Указано, что Февральская революция 1917 года стала своеобразным катализатором, который ускорил демократические процессы в российской армии, дал толчок стихийной украинизации воинских частей. Выяснены позитивные и негативные последствия демократизации и украинизации армии, отношение руководства Украинской Центральной Рады к этим процессам и к созданию национальной армии. Охарактеризован второй этап военного строительства в Украинской Народной Республике. Проанализирован опыт формирования национального войска в УНР. Сделан вывод, что гарантом политической, экономической, культурной независимости государства должна быть боеспособная, хорошо организованная, должным образом вооружённая армия, которая поддерживается народом и защищает независимость и территориальную целостность Украины.

Ключевые слова: Украинская Центральная Рада, Украинская Народная Республика, Украинский генеральный военный комитет, украинизация, армия, народная милиция, войсковое управление.

Lohvynenko I. A. Problems of forming the national army in the Ukrainian People's Republic (March, 1917 – April, 1918)

The basic stages and directions of the national military building of the period of Ukrainian Central Rada have been researched. It has been indicated that the February revolution of 1917 became a catalyst that accelerated the democratic processes in the Russian army, gave impetus to spontaneous Ukrainianization of military units. The effects of the processes of democratization and Ukrainization of the army have been demonstrated. The author has provided the estimation of the views and attitudes of the leaders of Rada to these processes, their involvement in the creation of the national army. The second stage of military building in the Ukrainian People's Republic has been analyzed, which is characterized by unsuccessful attempts of the socialist majority of Rada to create Ukrainian army on voluntary principles. Both positive and negative experience of the formation of the national army in the Ukrainian People's Republic has been researched. It has been concluded that the guarantor of political, economic and cultural independence of the state is to be capable, well-organized, properly armed army, which is supported by the people and protects the independence and territorial integrity of Ukraine.

Keywords: Ukrainian Central Rada, Ukrainian People's Republic, Ukrainian General Military Committee, Ukrainization, army, people's militia, military administration.

